

TEMIDA
Jun 2015, str. 31-58
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1502031N
Originalni naučni rad
Priljeno: 23.6.2015.
Odobreno za štampu: 7.7.2015.

Viktimizacija i pravda u interkulturalnom kontekstu Srbije¹

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ*
SANJA ČOPIĆ
NIKOLA M. PETROVIĆ
BEJAN ŠAĆIRI

Tokom 2013. godine Viktimološko društvo Srbije je u okviru projekta ALTERNATIVE sproveo empirijsko istraživanje sa ciljem dolaženja do saznanja o tome na koji način se građani iz multietničkih zajednica u Srbiji bave međuetničkim konfliktima u svakodnevnom životu i da se identifikuju problemi i pozitivna iskustva u njihovom rešavanju. Uz to, nastojalo se da se dođe do saznanja o tome na koji način se tretiraju žrtve, kako

¹ Ovaj rad je nastao kao rezultat rada na projektu, koji je dobio finansijsku podršku EU u okviru Sedmog okvirnog programa Evropske komisije za istraživanja i tehnološki razvoj (FP7SEC-2011-1), ugovor broj 285368. Mišljenja izneta u ovom radu su mišljenja autora i Evropska unija nije odgovorna za bilo koje korišćenje koje može da proizađe iz informacija sadržanih u radu. (The research leading to these results has received funding from the European Union's Seventh Framework Programme (FP7-SEC-2011-1) under grant agreement n° 285368. The paper reflects only the author's views and the European Union is not liable for any use that may be made of the information contained therein.)

* Dr Vesna Nikolić-Ristanović je direktorka Viktimološkog društva Srbije i redovna profesorka Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.
E-mail: vnikolic@eunet.rs.

Dr Sanja Čopić je naučna saradnica u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i istraživačica i predsednica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije. E-mail: scopic@eunet.rs.

Dr Nikola M. Petrović je profesor u Visokoj medicinskoj školi strukovnih studija „Milutin Milanković“ i istraživač - saradnik Viktimološkog društva Srbije.
E-mail: oksel@open.telekom.rs.

Bejan Šaćiri je istraživač u Viktimološkom društvu Srbije i doktorand na Filozofskom fakultetu u Beogradu na Odeljenju za psihologiju. E-mail: bejansaciri@yahoo.com.

građani percipiraju svoju sigurnost, kao i koje je mesto restorativnih pristupa u bavljenju konfliktima i bezbednošću. Istraživanje je sprovedeno u tri multietničke sredine u pograničnim delovima Srbije: Baču i Bačkoj Palanci, Medveđi i Prijepolju. Istraživanje se sastojalo iz kvalitativnog i kvantitativnog dela i imalo je akcioni karakter. Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza istraživanja koji se odnose na obim i karakteristike viktimizacije ispitanika i njihovo mišljenje o mehanizmima podobnim za postizanje pravde u slučajevima viktimizacije koju su doživeli nakon 1990. godine. U zaključnom delu se ukazuje na potencijal restorativne pravde i potrebu građana, posebno žrtava, da budu aktivno uključeni u proces transformacije konflikata i prevenciju budućih viktimizacija.

Ključne reči: viktimizacija, pravda, interkulturalni kontekst, istraživanje, Srbija.

Uvod

U okviru projekta *Razvijanje alternativnog razumevanja bezbednosti i pravde kroz primenu restorativnih pristupa u interkulturalnim kontekstima demokratskih društava – ALTERNATIVE²*, Viktimološko društvo Srbije (VDS) sprovodi istraživanje pod nazivom *Podsticanje dijaloga u multietničkom društvu uz osnaživanje žrtava*. Ovo istraživanje ima za cilj razvijanje alternativnih modela rešavanja postojećih i prevencije budućih konflikata između pripadnika različitih etničkih grupa u Srbiji, a koji mogu doprineti zatvaranju ciklusa nasilja i povećanju ukupne bezbednosti građana. Drugim rečima, cilj ovog istraživanja je da se ispita potencijal koji postoji u Srbiji za korišćenje restorativnih pristupa u bavljenju konfliktima u multietničkim sredinama i za unapređenje sigurnosti

² Projekat *ALTERNATIVE – Razvijanje alternativnog razumevanja bezbednosti i pravde kroz primenu restorativnih pristupa u interkulturalnim kontekstima demokratskih društava* je četvorogodišnji istraživački projekat (2012-2016), koji koordinira Katholieke Universiteit Leuven (Belgija), a finansira Evropska unija u okviru Sedmog okvirnog programa Evropske komisije za istraživanja i tehnološki razvoj (FP7). Glavni cilj projekta *ALTERNATIVE* je da omogući alternativno i produbljeno razumevanje pravde i bezbednosti, a koje je zasnovano na empirijskim dokazima iz četiri zemlje u kojima se sprovode akciona istraživanja (Srbija, Austrija, Mađarska i Severna Irska) o načinima bavljenja konfliktima u interkulturalnim kontekstima demokratskih društava. Uz to, projekat nastoji da predloži metode i principe restorativne pravde kao potencijalne garante promovisanja pravde i bezbednosti u interkulturalnim sredinama u Evropi. On promovise restorativne pristupe koji ohrabruju na dijalog pojedince i zajednice u sukobu kako bi se povećao osećaj sigurnosti i pravde među ljudima. Više o projektu *ALTERNATIVE* videti na www.alternativeproject.eu i www.vds.org.rs.

(bezbednosti) građana, kao i da se razmotri položaj i uloga žrtve u postojećim načinima bavljenja konfliktima u multietničkim zajednicama. Ovo istraživanje predstavlja nastavak aktivnosti Viktimološkog društva Srbije započetih još 2005. godine u okviru programa *Istina i pomirenje*, te je omogućilo dalji, teorijski i praktični, razvoj modela „Treći put“³ u bavljenju konfliktima u Srbiji, koji je koncipiran u okviru *Asocijacije zajednička akcija ZA istinu i pomirenje*, čiji je osnivač i koordinator Viktimološko društvo Srbije.⁴

Tokom 2012. godine sprovedeno je istraživanje literature i kvalitativno istraživanje načina bavljenja državnih organa i organizacija civilnog društva međuetničkim i, sa njima povezanim, političkim i interkulturalnim sukobima u Srbiji i bivšoj Jugoslaviji u periodu od 1990. do 2012. godine (Nikolić-Ristanović, Ćopić, 2013; Nikolić-Ristanović, Šaćiri, 2013; Ćopić, 2013).⁵ To je poslužilo kao osnov za operacionalizaciju empirijskog istraživanja, koje je sprovedeno 2013. godine u tri multietničke sredine u pograničnim delovima Srbije: Baču i Bačkoj Palanci (Vojvodina), Medveđi (južna Srbija) i Prijepolju (jugozapadna

³ „Treći put“ je nekonfliktan i inkluzivan način komunikacije o prošlosti ljudi sa različitim iskustvima rata i drugih sukoba, koji podrazumeva bavljenje svim zločinima, žrtvama i izvršiocima, nezavisno od njihove etničke i druge pripadnosti, odnosno svojstva. Ovaj pristup počiva na međusobnom uvažavanju svih strana u konfliktu, dvosmernoj komunikaciji, brizi o ljudskim pravima, osnaživanju i reintegraciji svih osoba pogođenih konfliktom i primeni niza metoda koje se koriste za saznavanje istine i približavanje sukobljenih strana. Njegov cilj je ponovno uspostavljanje poverenja i pomirenja između različitih društvenih grupa u Srbiji i regionu. Više o tome u: Nikolić-Ristanović, Srna, 2010.

⁴ Ideja traganja za „trećim putem“ ka istini i pomirenju okupila je oko Viktimološkog društva Srbije grupu organizacija i pojedinaca koji predstavljaju različite segmente društva i različite regione u Srbiji. Njihovim povezivanjem oformljena je Asocijacija Zajednička akcija ZA istinu i pomirenje (ZAIP), kroz čije delovanje se nastoji razviti model saradnje različitih društvenih grupa i regiona, koji se mogu smatrati reprezentativnim za Srbiju, pa samim tim i mogući model sveobuhvatnog bavljenja prošlošću, koji bi bio primeren domaćem društvenom kontekstu. ZAIP je osnovana 10. juna 2005. godine. Danas ima 113 članova (pojedinaца/poјedinki i organizacija). ZAIP čine organizacije i pojedinci, ujedinjeni u različitosti i prepoznatim sličnostima, koji zastupaju ideju „Trećeg puta“. Više o osnivanju i radu Asocijacije videti u: Nikolić-Ristanović, Srna, 2008.

⁵ Rezultati istraživanja predstavljeni su u istraživačkom izveštaju pod nazivom *Dealing with Interethnic Conflicts in Serbia and the Place of Restorative Justice and Victims*, koji je dostupan na internet stranici projekta ALTERNATIVE: http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_6.1_Research_report_on_dealing_with_conflicts_by_NGOs_and_the_state.pdf, i na internet stranici Viktimološkog društva Srbije http://www.vds.org.rs/File/Deliverable_6_1_Research_report_on_dealing_with_conflicts_by_NGOs_and_the_state.pdf.

Srbija) (Nikolić-Ristanović i dr., 2013).⁶ Cilj empirijskog istraživanja bio je da se dođe do saznanja o tome koji konflikti su se javljali nakon 1990. godine između pripadnika različitih etničkih grupa u tri multietničke zajednice u Srbiji, na koji način se građani bave međuetničkim konfliktima u svakodnevnom životu i da se identifikuju problemi i pozitivna iskustva u njihovom rešavanju.

Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza empirijskog istraživanja, koji se odnose na obim i karakteristike viktimizacije ispitanika i njihovo mišljenje o mehanizmima podobnim za postizanje pravde, u slučajevima viktimizacije međuetničkim i sa njima povezanim konfliktima nakon 1990. godine. Nakon opisa metodologije istraživanja, analiziraju se nalazi koji se odnose na konflikte koji su se javljali nakon 1990. godine između pripadnika različitih etničkih grupa u tri multietničke sredine obuhvaćene istraživanjem, sa posebnim fokusom na obim i karakteristike viktimizacije ispitanika i njihovo mišljenje o tome na koji način bi, u tim slučajevima, pravda mogla da bude zadovoljena. Na osnovu analize nalaza istraživanja, u zaključnom delu se ukazuje na potencijal restorativne pravde, posebno imajući u vidu davanje velikog značaja, kako formalnim tako i neformalnim, restorativnim pristupima od strane ispitanika, što ukazuje na potrebu građana uopšte, a posebno žrtava, da budu aktivno uključeni u proces transformacije konflikata i prevenciju budućih viktimizacija.

Metodologija istraživanja

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja bili su međuetnički, i sa njima povezani, konflikti u tri multietničke sredine u pograničnim delovima Srbije i načini na koji se građani bave njima. Istraživanje je imalo za cilj dolaženje do saznanja o tome koji konflikti su postojali, u periodu od 1990. godine do momenta istraživanja, u tri multietničke sredine, na koji način se građani bave njima, na koji način se tretiraju žrtve, kako građani percipiraju svoju sigurnost, i koje je mesto resto-

⁶ Istraživački izveštaj pod nazivom *Conflicts, Security and Justice in Intercultural Context of Serbia* je dostupan na internet stranici projekta ALTERNATIVE: http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_6.2_Research_report_on_interethnic_conflicts_and_citizens_security_perceptions_.pdf i na internet stranici Viktimološkog društva Srbije http://www.vds.org.rs/File/Deliverable_6.2_Research_report_on_interethnic_conflicts_and_citizens_security_p.pdf

rativnih pristupa u bavljenju konfliktima i povećanju ukupne sigurnosti (bezbednosti) građana.

Istraživanje se sastojalo iz dva dela: kvalitativnog i kvantitativnog. Kvalitativno istraživanje je imalo za cilj da omogući upoznavanje sa širim socijalnim kontekstom i međuetničkim odnosima u mestima u kojima je istraživanje sprovedeno i operacionalizaciju kvantitativnog dela istraživanja.

Istraživanje je imalo akcioni karakter. Drugim rečima, cilj ovog istraživanja nije bio samo da se prikupe podaci o predmetu istraživanja, već i da se građani (ispitanici) informišu o postojećim nevladinim organizacijama, institucijama i nezavisnim državnim organima koji pružaju određene usluge (pomoć, podrška, informisanje, pravna pomoć, medijacija, i slično) žrtvama nasilja, diskriminacije i drugih vidova kršenja ljudskih prava, uključujući i ona koja su etnički motivisana. Uz to, tokom anketiranja se radilo i na podizanju svesti ispitanika o međuetničkim odnosima i konfliktima, viktimizaciji, sigurnosti i restorativnoj pravdi.

Metod

U cilju pripreme kvantitativnog istraživanja, vođeni su kvalitativni intervjui sa ukupno 17 osoba u četiri opštine u kojima je istraživanje sprovedeno (Bač, Bačka Palanka, Prijepolje i Medveđa). Osim u jednom slučaju, u pitanju su bili predstavnici lokalnih nevladinih organizacija i državnih institucija. Od tog broja, bilo je 10 osoba srpske nacionalne pripadnosti, po tri osobe albanske i bošnjačke, odnosno, muslimanske pripadnosti i jedna osoba hrvatske nacionalne pripadnosti. Od 17 ispitanika, bilo je jedanaest muškaraca i šest žena.

Osnova za metodološki pristup u prikupljanju podataka o viktimizaciji i konfliktima u okviru kvantitativnog dela istraživanja bila je anketa o viktimizaciji, prilagođena potrebama istraživačkog cilja. Za prikupljanje podataka razvijen je polustrukturirani upitnik.⁷ Upitnik se većim delom sastojao od pitanja zatvorenog tipa, uključujući i nekoliko pitanja otvorenog tipa. Ispitanicima su, između ostalog, postavljena pitanja o viktimizaciji koju su preživeli, uključujući i pitanja o vrsti viktimizacije, o tome ko je bio izvršilac, koliko puta se svaki navedeni oblik viktimizacije dogodio i kada. Pitanja su se odnosila i na upoznatost ispitanika sa viktimizacijom pripadnika sopstvene, ali i drugih etničkih gru-

⁷ Upitnik je bio na srpskom jeziku, ali je preveden na albanski, pa je jedan broj upitnika na albanskom jeziku bio distribuiran ispitanicima albanske nacionalnosti u Medveđi.

pa međuetničkim nasiljem. Najzad, jedan deo pitanja odnosio se na to koji su mehanizmi za rešavanje konflikata pogodni za dostizanje pravde, kako u konkretnom slučaju viktimizacije, tako i u hipotetičkom slučaju koji je ispitanicima predložen, kao i koji potencijal postoji za restorativnu pravdu, tj. da li su ispitanici koristili neke restorativne pristupe u rešavanju svakodnevnih problema.

Uzorak

Kvantitativno istraživanje sprovedeno je na uzorku od 1423 punoletne osobe: 610 ispitanika u Prijepolju, 431 u Baču i Bačkoj Palanci i 382 u Medveđi. Planirano je da se istraživanje sprovede na uzorku od 1800 ispitanika – po 600 u svakoj od tri multietničke sredine i da bude približno isti broj Srba, sa jedne, i ispitanika iz drugih etničkih grupa – Hrvati, Albanci i Bošnjaci/Muslimani, u svakom poduzorku, odnosno u svakoj od tri sredine, sa druge strane. U Prijepolju, gde je prisutna etnička ravnoteža, odnosno, gde je odnos Srba i Bošnjaka gotovo isti, to je značilo da i u uzorku budu zastupljeni u istom odnosu. U druga dva istraživačka područja (u Baču i Bačkoj Palanci i u Medveđi) gde Srbi čine većinu stanovništva, dok je procenat Hrvata (u Baču i Bačkoj Palanci) i Albanaca (u Medveđi) veoma nizak, nameravali smo da povećamo uzorak ove dve manjinske grupe. Međutim, željeni uzorak je dobijen samo u Prijepolju, dok je povećanje broja ispitanika iz manjinskih etničkih grupa (Hrvata u Baču i Bačkoj Palanci i Albanaca u Medveđi) izostalo. Razlog tome je da je, za razliku od Prijepolja, ukupno gledano, bio slabiji odziv na druga dva istraživačka područja, kao i da je odziv ispitanika određene nacionalnosti, posebno hrvatske u Baču i Bačkoj Palanci, bio veoma slab. Naime, građani još uvek nisu spremni da govore o svom iskustvu viktimizacije ili o iskustvima drugih ljudi, prvenstveno zbog nepoverenja i straha, koji su još uvek prisutni na ovim istraživačkim područjima, naročito među građanima koji pripadaju manjinskim etničkim grupama. Posebno je bilo teško pričati ispitanicima hrvatske nacionalnosti u Baču i Bačkoj Palanci, što je rezultiralo sa manje od 100 ispitanika iz ove etničke grupe u uzorku. To je jedno od ograničenja ovog kvantitativnog istraživanja i zato treba uzeti sa rezervom podatke koji se odnose na ispitanike hrvatske nacionalnosti.

Na kraju, etnička struktura uzorka bila je sledeća: u Medveđi 243 (63,6%) ispitanika su bili Srbi i 139 (36,4%) Albanci; u Prijepolju su bila 304 (49,8%) srpska i 306 (50,2%) bošnjačka ispitanika i u Baču i Bačkoj Palanci 346 (80,3%) ispitanika srpske i 85 (19,7%) hrvatske nacionalnosti.

Za potrebe ovog istraživanja korišćen je ispitanicima vođen način formiranja uzorka. Pri prikupljanju podataka, anketari su dobili instrukcije da prvo kontaktiraju osobe koje poznaju („primarne tačke upućivanja“) (Klinger, Silva, 2013), a zatim da ih zamole da preporuče drugu osobu/e da budu ispitanici, kako bi se na taj način širio krug ispitanika. Pored toga, anketari su mogli da anketiraju više od jedne osobe u jednom domaćinstvu, ali su morali da vode računa o starosnoj i polnoj strukturi uzorka (na primer, ako se anketira više osoba u jednom domaćinstvu, da to budu osobe različite starosti i pola). Na ovaj način smo nastojali da smanjimo broj odbijanja. Uz to, birajući ispitanicima vođen način formiranja uzorka, pokušali smo da izbegnemo neka ograničenja i probleme u primenivanju standardnih tehnika formiranja uzoraka, koje podrazumevaju korišćenje slučajnog uzorka i to kada se vrši ispitivanje ugroženog stanovništva u post-konfliktnim društvima (Klinger, Silva, 2013).⁸

Dakle, uzorak nije statistički reprezentativan, ni za Srbiju, ni za regione u kojima je sprovedeno istraživanje, što rezultira ograničenjima u zaključcima istraživanja. Pa ipak, sa stanovišta važnosti zaključaka za projekat i buduće aktivnosti, uzorak je korektan, jer, u principu, odražava etničku strukturu stanovništva u ovim regionima.

Prikupljanje i obrada podataka

Podaci su prikupljeni od 1. juna do 1. oktobra 2013. godine u Baču, Bačkoj Palanci, Medveđi i Prijepolju, kao i u dvadeset sela koja pripadaju tim opštinama.

Za obradu podataka korišćen je programa SPSS 18.0. Za obradu podataka, koji su analizirani u ovom radu, korišćene su mere deskriptivne statistike i Hi kvadrat test. Pored kvantitativne, urađena je i kvalitativna analiza odgovora ispitanika na pitanja otvorenog tipa.

⁸ Ovo je naročito bilo primenljivo na jugu Srbije, gde neki Albanci, koji su napustili Srbiju krajem 1990-ih, sada samo povremeno tamo žive, potom, ne postoje precizni podaci o broju Albanaca u Medveđi, opština je prilično razuđena, a raspored kuća haotičan.

Rezultati i diskusija

Analiza nalaza istraživanja koja sledi podeljena je u tri dela: u prvom delu se analiziraju podaci u vezi sa obimom i karakteristikama viktimizacije ispitanika, potom, podaci o upoznatosti ispitanika sa viktimizacijom međuetničkim nasiljem pripadnika sopstvene i drugih etničkih grupa u sredini u kojoj žive, dok su u trećem delu analizirani podaci o mišljenju ispitanika o mehanizmima podobnim za postizanje pravde u slučaju viktimizacije međuetničkim i sa njim povezanim konfliktima.

Obim, struktura i karakteristike viktimizacije

Ispitanici su bili zamoljeni da navedu sa kojim oblikom viktimizacije su se suočavali u periodu od 1990. godine do trenutka ispitivanja. Na osnovu rezultata kvalitativnog dela istraživanja, ispitanicima su u upitniku bili ponuđeni sledeći oblici viktimizacije: a) vređanje, b) pretnje, c) nasilje, d) pokušaj ili planiranje njihovog ubistva, e) pritisak da napuste mesto stanovanja (kuću, selo, grad), f) oštećenje ili uništavanje imovine, g) pritisak zbog političke pripadnosti, h) pretresanje kuće ili hapšenje, i) neko od članova porodice je ubijen/otet/nestao, j) nemogućnost ostvarivanja prava, k) neprijatnosti zbog nacionalne pripadnosti (na primer, zbog grafita koji vređaju, ponižavaju jednu nacionalnu grupu ili pokazuju mržnju, zbog uništavanja spomenika na groblju, verskih objekata, i slično). Pored ponuđenih oblika viktimizacije, ispitanici su imali mogućnost da navedu i neki drugi oblik viktmizacije sa kojim su se suočavali.

Takođe, ispitanici su bili zamoljeni da navedu ko je bio učinilac u svakom konkretnom slučaju viktimizacije koji su naveli (pripadnik/pripadnici druge nacionalne grupe, sunarodnik/ sunarodnici ili i jedni i drugi), kada se to dogodilo i koliko puta. Namera je bila da kroz ova pitanja dođemo do podataka o prevalenci (broju ispitanika koji su se suočili sa jednom ili više viktimizacija tokom posmatranog perioda), incidenci (ukupnom broju viktimizacija kojima su bili izloženi ispitanici sa iskustvom viktimizacije) i vremenskom periodu u kome se viktimizacija dogodila, kao i do podataka o obimu i vrstama konflikata sa kojima su se ispitanici suočavali u posmatranom periodu.

a) Prevalenca i incidenca viktimizacije

Podaci do kojih se došlo pokazuju da su, ukupno gledano, u posmatranom periodu sa barem jednim oblikom viktimizacije bila suočena 383 (26,9%) ispitanika, odnosno jedna četvrtina celog uzorka.

Tabela 1: Prevalenca viktimizacije na celom uzorku

Viktimizacija	Broj	Procenat
Da	383	26,9
Ne	1039	73,1
Ukupno	1423	100

Najveći broj ispitanika koji su naveli da su bili viktimizirani u posmatranom periodu je iz Medveđe – 170 ispitanika (44,4%); zatim iz Bača i Bačke Palanke – 131 ispitanik (34,2%), a najmanje iz Prijepolja – 82 ispitanika (21,4%).

Kao što pokazuju podaci u Tabeli 2, oko dve trećine ispitanika je iskusilo povređujuće ponašanje više puta (reviktimizacija), dok je oko jedne trećine njih bilo izloženo nekom povređujućem ponašanju samo jednom. Sličan trend zabeležen je u sva tri mesta u kojima je istraživanje sprovedeno. Slično anketama o viktimizaciji sprovedenim u drugim zemljama koje nisu bile pogođene oružanim sukobima, nalazi ovog istraživanja ukazuju na to da je mali broj ljudi izložen većini viktimizirajućih incidenata (Doerner, Lab, 2002; Croall, 2007).

Tabela 2: Broj oblika viktimizacije sa kojim su se suočavali viktimizirani ispitanici

Broj oblika viktimizacije	Broj	Procenat
Sa jednim oblikom viktimizacije	119	31,1
Sa više oblika viktimizacije	264	68,9
Ukupno	383	100

Ispitanici koji su odgovorili da su imali iskustvo viktimizacije u posmatranom periodu (njih 383), naveli su ukupno 1367 incidenata, odnosno povređujućih ponašanja kojima su bili izloženi. Skoro dve trećine incidenata naveli su ispitanici iz Medveđe – 874 (63,9%); ispitanici u Baču i Bačkoj Palanci naveli su 297 (21,7%), a ispitanici u Prijepolju ukupno 196 (14,4%) incidenata kojima su, posredno ili neposredno, bili pogođeni.

Tabela 3: Ukupan broj viktimizirajućih incidenata posmatrano prema mestima

Mesto	Broj	Procenat
Medveđa	874	63,9
Bač/Bačka Palanka	297	21,7
Prijepolje	196	14,4
Ukupno	1367	100

U Medveđi su ispitanici albanske nacionalnosti naveli da su bili pet puta češće viktimizirani nego ispitanici srpske nacionalnosti (90,6% Albanaca naspram 18,1% Srba). U Prijepolju, ispitanici bošnjačke nacionalnosti su naveli da su bili viktimizirani skoro tri puta više nego ispitanici srpske nacionalnosti (19,9% Bošnjaka naspram 6,9% Srba), dok je u Baču i Bačkoj Palanci procenat ispitanika srpske i hrvatske nacionalnosti koji su naveli da su bili izloženi viktimizaciji u posmatranom periodu isti (30%).

Najviše viktimizirajućih incidenata naveli su ispitanici albanske (preko pola od ukupnog broja) i srpske nacionalnosti (oko trećine od ukupnog broja).

Tabela 4: Ukupan broj viktimizirajućih incidenata posmatrano prema nacionalnosti

Nacionalnost	Broj	Procenat
Srbi	434	31,7
Hrvati	59	4,3
Bošnjaci	124	9,1
Albanci	750	54,9
Ukupno	1367	100

Kada je u pitanju oblik viktimizacije, ispitanici su najviše navodili vređanje – 244 ili 17,8% od ukupnog broja navedenih viktimizirajućih incidenata. Na drugom mestu, po učestalosti navođenja od strane ispitanika, su pretnje – 163 ili 11,9%, a potom nemogućnost ostvarivanja prava – 145 ili 10,7%.

Tabela 5: *Oblici viktimizacije*

Oblici viktimizacije	Broj	Procenat
Vređanje	244	17,8
Pretnje	163	11,9
Nemogućnost ostvarivanja prava	145	10,7
Neprijatnost zbog svoje nacionalne pripadnosti (npr. zbog grafiti koji su vređali, ponižavali nacionalnu grupu ili pokazivali mržnju, zbog uništavanja spomenika na groblju, zbog uništavanja verskih objekata u mestu stanovanja i slično)	132	9,7
Primoravanje da se napusti mesto stanovanja (kuću, selo, grad)	127	9,3
Pritisak zbog političke pripadnosti	126	9,2
Nasilje	117	8,6
Oštećenje/uništavanje imovine	108	7,9
Član porodice ubijen, kidnapovan ili nestao	81	5,9
Pretresanje kuće ili hapšenje	75	5,5
Pokušaj ili planiranje ubistva	25	1,9
Ostalo	24	1,8
Ukupno	1367	100

Podaci do kojih se došlo pokazuju da postoje razlike između mesta u kojima je sprovedeno istraživanje vezano za redosled najučestalijih oblika viktimizacije kojoj su, prema odgovorima, ispitanici sa iskustvom viktimizacije bili izloženi.

Redosled tri najfrekventnija oblika viktimizacije prema odgovorima ispitanika u Medveđi je sledeći: vređanje (132 ili 15,1% navedenih incidenata), pretnje (108 ili 12,4%) i nemogućnost ostvarivanja prava (100 ili 11,4%). U Prijepolju su ispitanici najčešće navodili sledeće viktimizirajuće incidente sa kojima su se suočavali: 41 slučaj (20,9%) vređanja, 40 slučajeva (20,4%) u kojima su ispitanici doživeli neprijatnost zbog svoje nacionalne pripadnosti (na primer, zbog grafiti koji su vređali, ponižavali njihovu nacionalnu grupu ili pokazivali mržnju, zbog uništavanja spomenika na groblju, zbog uništavanja verskih objekata u mestu u kome žive i slično) i 28 slučajeva (14,3%) pretnji. Na kraju, redosled prva tri oblika viktimizacije po učestalosti u odgovorima ispitanika u Baču i Bačkoj Palanci je sledeći: vređanje – 71 (23,9%), nemogućnost ostvarivanja prava – 33 (11,1%) i pritisci zbog političke pripadnosti – 31 (10,4%).

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da su oblici viktimizacije koji su uticali na fizički integritet ispitanika i njihovih porodica, uglavnom, doživljeni samo jednom, dok je reviktimizacija, uglavnom, zabeležena u slučajevima viktimizacija koje su imale pretežno psihološke posledice.

b) Osobe koje su nanele povredu ispitanicima

Većina događaja u kojima su ispitanici bili povređeni bila je međuetnička po prirodi. U svim oblicima viktimizacije izvršioi su, uglavnom, bili druge etničke pripadnosti u odnosu na etničku pripadnost ispitanika. Procentualno gledano, u tri četvrtine slučajeva učinioci su bili pripadnici druge etničke grupe u odnosu na ispitanike, i to kod sledećih oblika viktimizacije: primoravanje da se napusti mesto stanovanja (95,2%), pokušaj ili planiranje ubistva (88%), pretresanje kuće ili hapšenje (82,7%), oštećenje/uništavanje imovine (76,9%) i u slučajevima koji su bili povezani sa ubistvom, kidnapovanjem ili nestankom člana porodice (75,3%). Jedini oblik viktimizacije, za koji je procentualni odnos učinilaca koji su pripadnici druge i iste etničke grupe kao ispitanici ujednačeni, je pritisak zbog političke pripadnosti – u 44,4% slučajeva učinioci su bili druge, a u 27,8% slučajeva iste nacionalnosti kao i viktimizirana osoba.

Kada se posmatra procentualni odnos izvršilaca druge i iste nacionalnosti prema mestima u kojima je sprovedeno istraživanje, može se primetiti da je taj odnos sličan odnosu na celom poduzorku viktimiziranih ispitanika.

c) Vreme viktimizacije

Za svaki oblik viktimizacije ispitanici su zamoljeni da navedu kada se to dogodilo. Posmatrano prema mestima u kojima je istraživanje sprovedeno, uočava se izdvajanje određenih vremenskih perioda u kojima su se ispitanici suočavali sa povređivanjem. U Medveđi su u najvećem broju slučajeva ispitanici naveli da su bili viktimizirani u periodu 1998-1999. godina, što se poklapa sa konfliktom koji se u to vreme dešavao na Kosovu. Sa druge strane, u Baču i Bačkoj Palanci i Prijepolju, ispitanici su navodili da su najviše bili viktimizirani u periodu 1992-1995. godina, što se poklapa sa ratnim dešavanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Među viktimiziranim ispitanicima bilo je i onih koji su naveli da su se suočavali sa nekim vidovima viktimizacije i u periodu nakon 2000. godine, tačnije od 2000. do 2010. godine, ali ukupan broj ovih viktimizirajućih incidenata u tom

periodu je manji nego u periodu od 1990. do 2000. godine. Pri tome, najveći deo viktimizacija nakon 2000. godine bio je u vezi sa oružanim sukobima, što ukazuje na kontinuitet sukoba koji se prenosi i u posleratni period. Međutim, pored ovog kontinuiteta sukoba iz ratnog perioda, pojavili su se i novi sukobi. Novi sukobi, posebno oni koju su se dešavali u periodu između 2010. i 2012. godine, su više bili u vezi sa aktuelnom političkom situacijom u mestima u kojima je istraživanje sprovedeno, i političkom tranzicijom u Srbiji uopšte (na primer, nemogućnost ostvarivanja prava ili pritisak zbog političkog opredeljenja).

d) Sociodemografske karakteristike i obim viktimizacije

Nalazi istraživanja pokazuju statistički značajnu vezu između obima viktimizacije, s jedne, i prebivališta (mesta u kome je istraživanje sprovedeno), pola, starosti i nacionalnosti ispitanika, sa druge strane.

Tako su ispitanici iz Medveđe u većoj meri odgovorili da su bili viktimizirani tokom posmatranog perioda u poređenju sa ispitanicima iz Bača i Bačke Palanke i Prijepolja.

Tabela 6: Odnos mesta i viktimizacije

Mesto		Viktimizacija		Ukupno
		Da	Ne	
Medveđa	Broj	170	212	382
	Procenat	44,5%	55,5%	100%
Prijepolje	Broj	82	528	610
	Procenat	13,4%	86,6%	100%
Bač/Bačka Palanka	Broj	131	300	431
	Procenat	30,4%	69,6%	100%
Ukupno	Broj	383	1040	1423
	Procenat	26,9%	73,1%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=119,008, df = 2, p = 0,001

Ispitanici muškog pola su u većoj meri navodili da su bili viktimizirani nego ispitanice.

Tabela 7: Odnos pola i viktimizacije

Pol		Viktimizacija		Ukupno
		Da	Ne	
Muški	Broj	213	467	680
	Procenat	31,3%	68,7%	100%
Ženski	Broj	170	573	743
	Procenat	22,9%	77,1%	100%
Ukupno	Broj	383	1040	1423
	Procenat	26,9%	73,1%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=12,868, df=1, p=0,001

Ispitanici uzrasta preko 60 godina su češće navodili da su bili viktimizirani u poređenju sa ispitanicima mlađih starosnih kategorija. Međutim, treba uzeti u obzir da su stariji ispitanici u uzorku uglavnom govorili o različitim oblicima viktimizacije sa kojima su se suočavali tokom 1990-ih godina, dakle, kada su pripadali drugoj (mlađoj) uzrasnoj kategoriji.

Tabela 8: Odnos uzrasta i viktimizacije

Uzrast		Viktimizacija		Ukupno
		Da	Ne	
18-30	Broj	125	348	473
	Procenat	26,4%	73,6%	100%
31-60	Broj	187	553	740
	Procenat	25,3%	74,7%	100%
Preko 60	Broj	71	139	210
	Procenat	33,8%	66,2%	100%
Ukupno	Broj	383	1040	1423
	Procenat	26,9%	73,1%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=6,150, df=2, p=0,046

Takođe, vezano za nacionalnu pripadnost, utvrđeno je da su ispitanici albanske nacionalnosti u većoj meri naveli da su bili viktimizirani u odnosu na ispitanike srpske, hrvatske i bošnjačke nacionalne pripadnosti.

Tabela 9: Odnos nacionalnosti i viktimizacije

Nacionalnost		Viktimizacija		Ukupno
		Da	Ne	
Srbi	Broj	170	723	893
	Procenat	19,0%	81,0%	100%
Hrvati	Broj	26	59	85
	Procenat	30,6%	69,4%	100%
Bošnjaci	Broj	61	245	306
	Procenat	19,9%	80,1%	100%
Albanci	Broj	126	13	139
	Procenat	90,6%	9,4%	100%
Ukupno	Broj	383	1040	1423
	Procenat	26,9%	73,1%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=323,359, df=3, p=0,001

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da postoje statistički značajne veze između demografskih karakteristika ispitanika (pol, mesto prebivališta, starost i nacionalnost) i svih pomenutih oblika viktimizacije.

Upoznatost sa viktimizacijom drugih međuetničkim nasiljem

Kako bi se došlo do dodatnih informacija (na indirektan način) o obimu viktimizacije međuetničkim nasiljem, kao i da se dođe do podataka koji mogu doprineti boljem razumevanju pitanja prepoznavanja i negiranja (poricanja) povreda nanetih pripadnicima sopstvene i druge etničke grupe, ispitanici su zamoljeni da navedu da li znaju osobu/e koje su njihove ili druge nacionalnosti, a koje su doživele neki oblik stradanja od strane pripadnika druge etničke grupe.

Posmatrano na celom uzorku, podaci pokazuju da je više od jedne trećine ispitanika (38,7%) odgovorilo da zna nekoga ko je iste nacionalne pripadnosti kao i oni, a ko je bio suočen sa stradanjem, odnosno povređivanjem od strane pripadnika druge etničke grupe. Više od polovine ispitanika u uzorku – 833 (58,5%) je odgovorilo da im tako nešto nije poznato, dok je 29 ispitanika (2%) odgovorilo da im je to poznato, ali da ih je strah da o tome govore. Pri tome,

podaci pokazuju da su ispitanici u Medveđi u većoj meri upoznati sa stradanjem sunarodnika u odnosu na ispitanike iz Prijepolja i Bača i Bačke Palanke. Isto tako, u poređenju sa druga dva mesta, u Medveđi je najviše ispitanika koji su odgovorili da znaju za slučajeve stradanja pripadnika svoje nacionalne grupe, ali da ih je strah da o tome govore.

Tabela 10: Mesto i upoznatost sa viktimizacijom međuetničkim nasiljem pripadnika sopstvene etničke grupe

Mesto		Upoznatost sa viktimizacijom pripadnika sopstvene etničke grupe			Ukupno
		Da, poznato mi je	Poznato mi je ali me je strah da o tome govorim	Nije mi poznato	
Medveđa	Broj	183	14	185	382
	Procenat	47,9%	3,7%	48,4%	100%
Prijepolje	Broj	210	8	392	610
	Procenat	34,4%	1,3%	64,3%	100%
Bač/Bačka Palanka	Broj	157	7	267	431
	Procenat	36,4%	1,6%	61,9%	100%
Ukupno	Broj	550	29	844	1423
	Procenat	38,7%	2,0%	59,3%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=29,391, df = 4, p = 0,001

Značajna veza utvrđena je i između upoznatosti sa viktimizacijom pripadnika sopstvene etničke grupe i nacionalnosti. Tako su ispitanici albanske nacionalnosti, u najvećoj meri, upoznati sa viktimizacijom pripadnika sopstvene etničke grupe, dok su ispitanici srpske nacionalnosti sa ovim upoznati najmanje. Uz to, ispitanici albanske nacionalnosti su, u najvećoj meri, rekli da su upoznati sa viktimizacijom pripadnika njihove nacionalnosti, ali da ih je strah da o tome govore.

Tabela 11: Nacionalnost i upoznatost sa viktimizacijom međuetničkim nasiljem pripadnika sopstvene etničke grupe

Nacionalnost		Upoznatost sa viktimizacijom pripadnika sopstvene etničke grupe			Ukupno
		Da, poznato mi je	Poznato mi je ali me je strah da o tome govorim	Nije mi poznato	
Srbi	Broj	262	16	615	893
	Procenat	29,3%	1,8%	68,9%	100%
Hrvati	Broj	36	0	49	85
	Procenat	42,4%	0,0%	57,6%	100%
Bošnjaci	Broj	139	6	161	306
	Procenat	45,4%	2,0%	52,6%	100%
Albanci	Broj	113	7	19	139
	Procenat	81,3%	5,0%	13,7%	100%
Ukupno	Broj	550	29	844	1423
	Procenat	38,7%	2,0%	59,3%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=162,433, df = 6, p = 0,001

Sa druge strane, ukupno gledano, manje od jedne trećine ispitanika (26,4%) je odgovorilo da zna za stradanje, odnosno povređivanje, nekoga ko je druge nacionalnosti, a koje je izvršeno od strane pripadnika etničke grupe kojoj ispitanici pripadaju; 69,5% ispitanika je odgovorilo da im to nije poznato, dok je 45 ispitanika (3,2%) odgovorilo da znaju za stradanje pripadnika druge etničke grupe, ali da ih je strah da o tome govore.

Utvrđeno je da su ispitanici u Baču i Bačkoj Palanci, u većoj meri, upoznati sa stradanjem građana druge nacionalnosti u odnosu na ispitanike iz Medveđe i Prijepolja. U odnosu na ispitanike iz Prijepolja i Bača i Bačke Palanke, ispitanici u Medveđi su, u većoj meri, odgovorili da znaju za stradanje pripadnika druge etničke grupe, ali da ih je strah da o tome govore. Stoga, čini se da je poricanje viktimizacije druge etničke grupe, kao i strah da se priča o tome, čak i kada su ljudi svesni, najrasprostranjenije među ispitanicima u Medveđi.

Tabela 12: Mesto i upoznatost sa viktimizacijom međuetničkim nasiljem pripadnika druge etničke grupe

Mesto		Upoznatost sa viktimizacijom pripadnika druge etničke grupe			Ukupno
		Da, poznato mi je	Poznato mi je ali me je strah da o tome govorim	Nije mi poznato	
Medveđa	Broj	79	32	271	382
	Procenat	20,7%	8,4%	70,9%	100%
Prijepolje	Broj	149	8	453	610
	Procenat	24,4%	1,3%	74,3%	100%
Bač/Bačka Palanka	Broj	148	5	278	431
	Procenat	34,3%	1,2%	64,5%	100%
Ukupno	Broj	376	45	1002	1423
	Procenat	26,4%	3,2%	70,4%	100%

Pirsonov Hi kvadrat=64,266, df = 4, p = 0,001

Podaci o upoznatosti ispitanika sa viktimizacijom drugih međuetničkim nasiljem pokazuju da su ispitanici, u manjoj meri, upoznati sa viktimizacijom pripadnika druge nacionalnosti nego sa viktimizacijom svojih sunarodnika. Takođe, više je bilo ispitanika koji su rekli da znaju za viktimizaciju pripadnika druge nacionalnosti, ali da ih je strah da o tome govore, nego ispitanika koji su rekli da znaju za viktimizaciju svojih sunarodnika, ali da ih je strah da o tome govore. Ovi nalazi ukazuju da su ljudi više upoznati sa viktimizacijom pripadnika sopstvene etničke grupe, ali i da imaju sklonost da negiraju viktimizaciju pripadnika druge etničke grupe. Kao što je primećeno u drugim kontekstima, ovo negiranje je retko činjenično (Cohen, 2001). Kako pokazuju nalazi istraživanja, strah može da utiče na nespremnost ljudi da priznaju viktimizaciju pripadnika drugih etničkih grupa, ali i pripadnika svoje etničke grupe, čak i kada su toga svesni.

Mehanizmi za rešavanje konflikata koji su pogodni za dostizanje pravde

Jedan od ciljeva kvantitativnog istraživanja bio je da se sazna koji su mehanizmi za rešavanje konflikata, po mišljenju ispitanika, pogodni za dostizanje pravde, i da li postoji potencijal za primenu restorativnih pristupa. Podaci o tome su dobijeni na tri načina: 1) postavljanjem pitanja ispitanicima koji su imali iskustvo viktimizacije u posmatranom periodu šta bi, po njihovom mišljenju, bilo pravedno rešenje u konkretnom slučaju viktimizacije koju su doživeli i detaljnije u upitniku opisali; 2) postavljanjem pitanja svim ispitanicima o njihovom dosadašnjem iskustvu u rešavanja različitih problema u svakodnevnom životu korišćenjem određenih obrazaca rešavanja konflikata, baziranih na principima restorativne pravde, i 3) postavljanjem pitanja svim ispitanicima koje bi rešenje bilo odgovarajuće za postizanje pravde u zadatom slučaju, koji je dat kao primer u upitniku (scenario). Tako je mišljenje ispitanika o mehanizmima za rešavanje konflikata, koji su pogodni za dostizanje pravde, bazirano kako na njihovom ličnom iskustvu, bilo da je u pitanju viktimizacija ili drugi problemi sa kojima su se suočili u svakodnevnom životu, tako i na hipotetičkom primeru koji je dat u upitniku.

a) Mišljenje ispitanika o mehanizmima pogodnim za dostizanje pravde u konkretnim slučajevima viktimizacije

Ispitanici koji su naveli da su bili izloženi nekom vidu viktimizacije u posmatranom periodu zamoljeni su da navedu koje rešenje je, prema njihovom mišljenju, pogodno za postizanje pravde u konkretnom slučaju stradanja/povređivanja koji su detaljnije opisali. Nakon pitanja, sledila je lista mogućih rešenja: 1) Da se omogući da ispričam osobi koja je nanela povredu/uvredu, šta je učinila (dijalog); 2) Da znam zbog čega je učinjeno to što se dogodilo; 3) Da se lice, koje je nanelo povredu/štetu, izvini (izvinjenje); 4) Da se plati naneta šteta (zbog uništene ili oštećene imovine, zbog straha koji sam pretrpeo/la, bola, povreda i slično); 5) Da se vrati imovina koja je oteta ili uništena; 6) Da lice, koje je nanelo povredu, obavi neki rad u korist zajednice ili lično mene/meni bliskog lica (društveno koristan rad); 7) Da se lice, koje je nanelo povredu/uvredu, kazni. Ispitanici su mogli da odaberu jedan ili više ponuđenih odgovora, kao i da dodaju neki drugi oblik reakcije u konkretnom slučaju viktimizacije koji bi, po njihovom mišljenju, bio pravedan.

Tabela 13: Mehanizmi pogodni za dostizanje pravde u konkretnom slučaju viktimizacije

	Učestalost	Procenat
Kazna	182	25,3%
Da znam zašto se desilo to što mi se desilo	153	21,3%
Izvinjenje	111	15,4%
Nadoknada štete	100	13,9%
Dijalog	79	11,0%
Imovina da se vrati/popravi	44	6,1%
Društveno koristan rad	28	3,9%
Nešto drugo ⁹	22	3,1%
Ukupno	719	100%

Svi mehanizmi koji su bili na raspolaganju ispitanicima (Tabela 13), mogu da se grupišu u dve glavne kategorije: mehanizmi retributivne pravde (kazna) i mehanizmi restorativne pravde (restorativni pristupi)¹⁰, koji uključuju restorativne procese (dijalog, da osoba zna zašto se desilo to što se desilo, što takođe zahteva neki oblik susreta i komunikacije) i restorativne ishode (izvinjenje, naknadu štete, vraćanje ili popravljavanje imovine, rad u korist zajednice). Tako posmatrano, uočava se da se, ukupno gledano, 25,3% odgovora ispitanika o mehanizmima pogodnim za postizanje pravde u konkretnom slučaju viktimizacije odnosi na kaznu. Nasuprot tome, mehanizmi restorativne pravde (restorativni pristupi) čine više od dve trećine (71,6%) odgovora ispitanika o mehanizmima pogodnim za postizanje pravde u konkretnom slučaju viktimizacije.

Sa druge strane, zanimljivo je pogledati i koliko je ispitanika sa iskustvom viktimizacije odabralo samo kaznu kao pravedno rešenje situacije u kojoj su bili povređeni, a koliko njih je smatralo da su restorativni mehanizmi pogodni za dostizanje pravde, bilo samostalno ili u kombinaciji sa kaznom. Dobijeni podaci pokazuju da su 53 (13,8%) ispitanika sa iskustvom viktimi-

⁹ Poštovanje i ostvarenje ljudskih prava (tj. prava na penziju, plaćanje ratnih dnevnica i tako dalje), poboljšanje međuetničkih odnosa, izvinjenje za ono što se desilo, oprostiti ali ne zaboraviti, zaboraviti i naterati učinioce da budu svesni posledica njihovog ponašanja.

¹⁰ Restorativna pravda je pristup rešavanju konflikata (uključujući i kriminalitet), koji polazi od potreba žrtve, zajednice i učinioca i okuplja sve strane u sukobu kako bi im se pomoglo da na miran način razreše svoje konflikte ili druge probleme koje imaju kroz dijalog. Različite metode restorativnog načina rešavanja konflikata koriste se u svim evropskim zemljama (medijacija, porodična okupljanja, krugovi mirotvorstva), uglavnom u oblasti krivičnog pravosuđa, rešavanja sukoba u školama, na radnom mestu i porodičnim sporovima. Restorativna pravda je obnavljajuća pravda; ona nastoji da popravi nastalu štetu i narušene odnose i omogući poboljšanje međuljudskih odnosa, zatvaranje konflikata i povećanje sigurnosti građana. Više o konceptu restorativne pravde videti u Čopić, 2015.

zacije odabrala samo kaznu kao mehanizam pogodan za dostizanje pravde u slučaju viktimizacije koje su opisali; 129 (33,7%) ispitanika se opredelilo za kaznu i jedan ili više restorativnih pristupa, a 179 (46,8%) ispitanika je izabralo isključivo restorativne pristupe. Od 179 ispitanika koji su se opredelili samo za restorativne pristupe, njih 104 (58,1%) je izabralo samo jedan restorativni pristup, dok je 75 (41,9%) izabralo više restorativnih pristupa. Uz to, 22 (5,7%) ispitanika su navela neke druge mehanizme.

Dakle, iako se kazna i dalje posmatra kao važan vid reagovanja na različite oblike viktimizacije, podaci do kojih se došlo, ipak, pokazuju da je, za većinu ispitanika (80,5%), pravda u konkretnom slučaju viktimizacije povezana sa mehanizmima restorativne pravde, bilo kao jedinim pristupom (46,8%) ili u kombinaciji sa kaznom (33,7%).

b) Primena restorativnih pristupa u svakodnevnom životu ispitanika

Kako bi se došlo do podataka o potencijalu za primenu restorativnih pristupa u rešavanju konflikata, ispitanici su bili zamoljeni da navedu da li su nekada pokušali problem bilo koje vrste u životu da reše na jedan ili više ponuđenih načina: 1) Porazgovarao/la sam sa osobom koja me je povredila i zajedno smo našli rešenje za tu situaciju (dijalog); 2) Obratio/la sam se nekoj osobi koju svi cene da ona posreduje i pomogne u rešavanju konkretne situacije (neformalni vid posredovanja); 3) Obratio/la sam se mirovnom veću ili drugoj instituciji/organizaciji koja posreduje u rešavanju problema; 4) Pokušao/la sam da rešim problem na neki drugi miran način.

Podaci do kojih se došlo pokazuju da je većina ispitanika (897 ili 63%) imala iskustvo rešavanja problema u životu putem dijaloga sa osobom koja ih je povredila, pokušavajući da dođu do odgovarajućeg rešenja za obe strane. Trećina ispitanika (428 ili 30,1%) se obratila osobi poštovanoj od strane članova zajednice da ona bude posrednik ili učesnik u rešavanju određenog problema (neformalni vid posredovanja). Manje od 5% (69 ili 4,8%) ispitanika se obratilo mirovnom veću ili nekoj drugoj instituciji/organizaciji, koja sprovodi posredovanje. Konačno, 37 ispitanika je navelo neke druge načine rešavanja problema na miran način, kao na primer, traženje pomoći od članova porodice, ćutanje ili ignorisanje problema, traženje pomoći od neke državne institucije ili pojedinca, kao što su advokat, sud, centar za socijalni rad, opština, doktor, psiholog i slično, kao i promenu sopstvenog ponašanja.

Tabela 14: Mehanizmi rešavanja problema u svakodnevnom životu

	Učestalost	Procentat
Dijalog sa osobom koja je povredila ispitanika	897	63,0%
Neformalni vid posredovanja (obraćanje uvaženoj osobi da posreduje i učestvuje u rešavanju problema)	428	30,1%
Obraćanje mirovnom veću ili nekoj drugoj instituciji/ organizaciji koja obezbeđuje posredovanje (medijaciju)	69	4,8%
Korišćenje nekog drugog mirnog načina rešavanja problema	37	2,6%
Ukupno	1421	100%

Većina onih koji su koristili dijalog u rešavanju određenog/ih problema u svakodnevnom životu (785 ili 87,5%) i imali iskustva u korišćenju neformalnih vidova posredovanja (349 ili 81,5%), izrazili su svoje zadovoljstvo načinom rešavanja problema. Više od dve trećine ispitanika, koji su koristili usluge mirovnih veća ili neke druge institucije/organizacije koja sprovodi posredovanje (medijaciju) (50 ili 72,5%), bili su zadovoljni rezultatima učinjenog. Ovi podaci govore u prilog tome da postoji potencijal za korišćenje mehanizama restorativne pravde, zasnovanim na susretu i dijalogu u praksi. Međutim, ljudi bi trebalo da budu svesni ovih mehanizama i činjenice da ih oni, u stvari, koriste u svakodnevnom životu. Prema tome, može se reći da ima potrebe za daljom nadgradnjom sposobnosti građana da koriste ove mehanizme za rešavanje različitih problema i konflikata, uključujući one koji su motivisani etničkom pripadnošću.

c) Mišljenje ispitanika o mehanizmima pogodnim za dostizanje pravde u zadatom slučaju

Ispitanici su, na kraju, bili zamoljeni da ocene koji bi mehanizam bio odgovarajući u cilju postizanja pravde u zadatom slučaju. Zadati slučaj zasni-
vao se na rezultatima kvalitativnog istraživanja i glasio je:

Jednog dana, uniformisani policajac, koji je zaposlen u lokalnoj stanici policije, prišao je jednom mladiću i tražio mu ličnu kartu. Na osnovu imena i prezimena zaključio je da je u pitanju osoba druge nacionalne pripadnosti u odnosu na njega. Nakon kraćeg ispitivanja počeo je da vređa mladića

na nacionalnoj osnovi, da ga psuje, više na njega i ponižava ga. Mladić je bio preplašen.

Potom je data lista mogućih mehanizama reagovanja koji bi omogućili dostizanje pravde (Tabela 15). Za svaki mehanizam, ispitanici su zaokruživali jedan od tri ponuđena odgovarajuća opisa: rešenje je loše, rešenje je dobro, rešenje je odlično.

Tabela 15: *Mehanizmi koji su odgovarajući za ostvarivanje pravde u hipotetičkom slučaju*

	Rešenje je loše (1)		Rešenje je dobro (2)		Rešenje je odlično (3)	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Da policajac i mladić porazgovaraju i sami reše problem (dijalog).	549	38,6	615	43,2	259	18,2
Da policajac i mladić razgovaraju u prisustvu nekog trećeg lica (posrednika) (npr. komšije, rođaka ili drugog lica u koje obe strane imaju poverenja), sagledaju problem iz ugla obe strane i zajednički nađu rešenje (medijacija).	431	30,3	786	55,2	206	14,5
Da se organizuje razgovor o problemu na nivou šire zajednice i da se u razgovor o problemu i njegovo rešavanje uključe i ljudi iz ulice, komšiluka, mesne zajednice.	594	41,7	611	42,9	218	15,3
Da se policajac izvini mladiću.	227	16,0	552	38,8	644	45,3
Da se policajac i mladić obrate organizaciji koja pruža pomoć, podršku i informacije građanima svih nacionalnosti i u koju svi imaju poverenja.	445	31,3	698	49,1	280	19,7
Da se mladić i policajac obrate mirovnom veću.	663	46,6	577	40,5	183	12,9
Da se mladiću nadoknadi šteta za pretrpljeni strah i bol.	214	15,0	566	39,8	643	45,2
Da se policajac kazni.	152	10,7	431	30,3	840	59,0

Najviše ispitanika smatra da je kažnjavanje policajca dobro ili odlično rešenje. Na drugom mestu je nadoknada štete žrtvi, a zatim slede, prema datom redosledu: izvinjenje policajca, medijacija (posredovanje), dijalog između policajca i mladića, obraćanje službi za podršku žrtvama, organizovanje razgovora o problemu na nivou šire zajednice i obraćanje mirovnom veću. Zanimljivo je da, iako ih je manje u odnosu na one koji smatraju da su kazna ili naknada štete žrtvi dobro ili odlično rešenje, broj ispitanika koji smatraju da su dijalog, medijacija i razgovor na nivou šire zajednice dobro ili odlično rešenje, premašuje polovinu ukupnog broja ispitanika.

Podaci do kojih se došlo, takođe, pokazuju da su žene otvorenije za korišćenje restorativnih pristupa u rešavanju konflikta od muškaraca, posebno dijaloga i izvinjenja. Takođe, što su ispitanici stariji to su otvoreniji za dijalog. Nasuprot tome, ispitanici iz najmlađe starosne kategorije izabrali su razgovor na nivou šire zajednice, izvinjenje, obraćanje mirovnom veću i usluge službe za podršku žrtvama u većem broju od onih koji pripadaju starijim starosnim kategorijama. Međutim, isto tako je interesantno i da su mlađi ispitanici bili više za kažnjavanje policajca.

Ispitanici koji su imali iskustvo viktimizacije smatrali su da je organizovanje razgovora na nivou šire zajednice, kao i naknada štete žrtvi dobro rešenje za ostvarenje pravde u većem broju od onih koji nisu imali takvo iskustvo. Isto važi i za kažnjavanje. Sa druge strane, pak, ispitanici koji nisu imali iskustvo viktimizacije bili su otvoreniji za korišćenje dijaloga i izvinjenja za razliku od onih koji su imali takvo iskustvo. Interesantno je da nema razlike između te dve grupe kada je u pitanju medijacija, obraćanje mirovnom veću ili službi za podršku žrtvama.

Iako podaci ukazuju na to da se kazna smatra važnim mehanizmom pogodnim za ostvarivanje pravde u zadatom slučaju, odgovori ispitanika, ipak, otvaraju prostor za širu primenu mehanizama restorativne pravde, uključujući restorativne procese (dijalog, medijacija ili razgovori na nivou šire zajednice) i restorativne ishode (izvinjenje i nadoknada štete). To govori u prilog važnosti aktivnog učešća svih strana koje su bile uključene u konflikt, ali i šire zajednice u njegovu razrešenje, što je bitno za osnaživanje strana i njihov aktivitet (Vanfraechem, 2012: 16).

Zaključak

Rezultati istraživanja o viktimizaciji međuetničkim i sa njima povezanim konfliktima i potencijalu za primenu restorativnih pristupa u reagovanju na različite vidove povređivanja, daju dosta informacija značajnih za razumevanje obima, prirode i karakteristika sukoba u mestima u kojima je sprovedeno istraživanje i načina bavljenja njima.

Postoje različiti nivoi konflikata u sve tri multietničke zajednice u kojima je empirijsko istraživanje sprovedeno, uključujući konflikte između građana, i konflikte između građana i države, odnosno državnih institucija, kao i konflikte između građana i predstavnika države. Konflikti sa državom imaju značajno mesto, što je tesno povezano sa nefunkcionisanjem ili neadekvatnim funkcionisanjem države i nedostatkom vladavine prava, koji su inače karakteristični za post-konfliktna društva (Rohne, Arsovska, Aertsen, 2008).

Iako je većina konflikata koje su doživeli ispitanici bila međuetnička po prirodi, nalazi istraživanja, takođe, sugerišu da nisu svi konflikti između pripadnika različitih etničkih grupa interkulturalni. Naime, percipiranje i nazivanje ovih konflikata interkulturalnim moglo bi da rezultira konstruisanjem konflikata ili „održavanjem i eskalacijom konflikata“ (Foss i dr., 2012: 23-24). Stoga, rezultati istraživanja potvrđuju potrebu da se, što je bilo jedno od polazišta projekta ALTERNATIVE, koristi širi koncept, odnosno da se govori o „konfliktima u interkulturalnom kontekstu“ pre nego o interkulturalnim konfliktima (Foss i dr., 2012: 24, Vanfraechem, 2012: 36).

Dobijeni podaci pokazuju da su i mehanizmi restorativne pravde i retributivni mehanizmi prepoznati kao rešenja koja mogu doprineti postizanju pravde u slučajevima međuetničkih i sa njima povezanih konflikata. Kazna se, i dalje, posmatra kao veoma važan vid reagovanja na različite oblike viktimizacije, ali čak i oni koji vide kaznu kao mehanizam koji je pogodan za ostvarivanje pravde, nisu je posmatrali kao jedini mogući mehanizam, već su prepoznali i restorativne pristupe kao one koji mogu biti komplementarni sa kaznom. U tom smislu, znanje o tome zašto se dogodilo ono što se dogodilo, koje zahteva neki oblik susreta i komunikacije, zajedno sa dijalogom, viđeni su kao važni mehanizmi za reagovanje nakon povređujućih ponašanja i postizanje pravde. Ovo ukazuje na potrebu da oni koji su viktimizirani aktivno učestvuju u procesu transformacije konflikata, a ne da ostanu na marginama reakcije društva. Naime, tradicionalni sudski procesi (krivični postupci) funkcionišu tako da ne dozvoljavaju interaktivnu komunikaciju i dijalog, tj. „inter-

akciju između različitih glasova“, što je osnova „dijaloške/restorativne pravde“ (Foss i dr., 2012: 47). Kada se ovo ima na umu, kao i nalazi do kojih se došlo istraživanjem, možemo reći da restorativni pristupi bazirani na aktivnom učešću, dijalogu, poštovanju, uključivanju, osnaživanju, oporavku i tome slično (Vanfraechem, 2012: 14), mogu biti mehanizmi koji su odgovarajući za ostvarenje pravde u konkretnim slučajevima viktimizacije.

Rezultati istraživanja, takođe, ukazuju da ispitanici već koriste različite restorativne pristupe, posebno dijalog i neformalne vidove posredovanja (medijacije) kako bi rešavali svakodnevne probleme. Uz to, odgovori ispitanika otvaraju prostor za širu primenu restorativnih pristupa u slučajevima povređivanja gde postoji neravnoteža moći. Sve skupa, to govori u prilog postojanja potencijala za primenu restorativnih pristupa u bavljenju sukobima u interkulturalnom kontekstu, ali još uvek postoji potreba da se radi na podizanju svesti građana o mogućnostima i značaju primene restorativnih pristupa, s jedne, i jačanju kapaciteta predstavnika državnih institucija i organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama za širu primenu restorativnih pristupa, sa druge strane.

Literatura

- Cohen, S.(2001) *States of Denial: Knowing About Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity Press.
- Croall, H. (2007) *Victims of White-Collar and Corporate Crime*. U: P. Davies, P. Francis, C. Greer (ur.) *Victims, Crime and Society*. London: SAGE Publications Ltd, str. 78-109.
- Čopić, S. (2013) Aktivnosti i diskurs državnih organa i institucija u Srbiji u bavljenju međuetničkim sukobim. *Temida*, 3-4, str. 61-94.
- Čopić, S. (2015) *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem: teorija, zakonodavstvo i praksa*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Doerner, W., Lab, S. (2002) *Victimology*. Cincinnati, OH: Anderson Publishing Company.
- Foss, E.M., Hassan, S.C., Hydle, I., Seeberg, M.L., Uhrig, B. (2012) *Deliverable 2.1.: Report on Conflicts in Intercultural Settings*. Oslo: NOVA.
- Klinger, J., Silva, R. (2013) Combining Found Data and Surveys to Measure Conflict Mortality. U: T.B. Seybolt, J.D. Aronson, B. Fischhoff (ur.) *Counting Civilian Casualties: An Introduction to Recording and Estimating Nonmilitary Deaths in Conflict*. New York: Oxford University Press, str. 147-163.

Nikolić-Ristanović, V., Srna, J. (ur.) (2008) *Mogući put ka pomirenju u Srbiji: zajednička akcija za istinu i pomirenje*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.

Nikolić-Ristanović, V., Srna, J. (2010) Pomirenje sa sobom i drugima: od pristupa ka modelu. *Temida*, 1, str. 43-58.

Nikolić-Ristanović, V., Šaćiri, B. (2013) Bavljenje međuetničkim konfliktima od strane organizacija civilnog društva u Srbiji: aktivnosti i diskurs. *Temida*, 3-4, str. 27-60.

Rohne, H. C., Arsovska, J., Aertsen, I. (2008) Challenging Restorative Justice-State Based Conflict, Mass Victimisation and the Changing Nature of Warfare. U: I. Aertsen, J. Arsovska, H.C. Rohne, M. Valinas, K. Vanspauwen (ur.) *Restoring Justice after Large-Scale Violent Conflicts*, Devon, UK: Willan Publishing, str. 3-46.

Vanfraechem, I. (2012) *Deliverable 8.1: Work Document on Operationalisation of Theoretical Concepts*. Leuven: KU Leuven.

Internet izvori

Nikolić-Ristanović, V., Ćopić, S. (2013) *Dealing with Interethnic Conflicts in Serbia and the Place of Restorative Justice and Victims*. Dostupno na: http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_6.1_Research_report_on_dealing_with_conflicts_by_NGOs_and_the_state.pdf, i na internet stranici Viktimološkog društva Srbije: http://www.vds.org.rs/File/Deliverable_6_1_Research_report_on_dealing_with_conflicts_by_NGOs_and_the_state.pdf, stranici pristupljeno 15.6.2015.

Nikolić-Ristanović, Ćopić, S., Petrović, N., Šaćiri B. (2013) Conflicts, Security and Justice in Intercultural Context of Serbia. Dostupno na: http://www.alternativeproject.eu/assets/upload/Deliverable_6.2_Research_report_on_interethnic_conflicts_and_citizens_security_perceptions_.pdf i na internet stranici Viktimološkog društva Srbije: http://www.vds.org.rs/File/Deliverable_6.2_Research_report_on_interethnic_conflicts_and_citizens_security_p.pdf, stranici pristupljeno 15.6.2015.

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

SANJA ČOPIĆ

NIKOLA M. PETROVIĆ

BEJAN ŠAĆIRI

Victimisation and Justice in Intercultural Context in Serbia

During 2013, within the ALTERNATIVE project, Victimology Society of Serbia conducted an empirical research study with the aim to find out how people from three multiethnic communities in Serbia deal with interethnic conflicts in their everyday life and to identify both problems and positive experiences in solving them. It also analysed how victims are treated, how the security and justice are perceived by the citizens, and what is the place of restorative approaches in dealing with conflicts and security. The research was conducted in Bačka Palanka, Bač, Prijepolje and Medveđa. It consisted of qualitative and quantitative part, and it had a strong action dimension. After a brief description of the research methodology, we present main research findings related to the conflicts that have been evolving since 1990 between members of different ethnic groups in three multiethnic communities in Serbia, focusing on the prevalence and characteristics of victimisation and respondents' notions of justice, i.e. mechanisms suitable to achieve justice in the concrete cases of victimisation they experienced. In the conclusion we point out that respondents attribute high relevance to both formal and informal restorative approaches, suggesting the need of citizens in general, and victims in particular to actively participate in the process of conflict transformation and prevention of further victimisations.

Keywords: victimisation, justice, intercultural context, Serbia.